

ТЕМА:

Право власності на природні ресурси.

Право природокористування

Демешкант Наталія Андріївна,
д. пед. н., професор
кафедра інноваційної діяльності в АПК

demesz@mail.ru, НУБіП України, к. 611, к.10

ПЛАН

I. Право власності на природні ресурси:

- поняття та зміст права власності на природні ресурси;
- форми власності на природні ресурси;
- галузь права і галузь законодавства;
- суб'єкти права власності на природні ресурси.

II. Право природокористування :

- поняття права природокористування та його принципи;
- види права природокористування;
- право загального і право спеціального природокористування.

Самотійне вивчення

I. Право власності на природні ресурси:

- природні ресурси — надбання Українського народу;
- реалізація права власності на природні ресурси.

II. Право природокористування :

- право постійного та тимчасового природокористування;
- право користування природними ресурсами загальнодержавного і місцевого значення.

Поняття та зміст *права власності* на природні ресурси

Інститут екологічного права, нормами якого регулюються суспільні відносини належності природних об'єктів визначеним законом видам суб'єктів цього права.

об'єктивний

- сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо володіння природними ресурсами;
- визначення суб'єктів, які можуть набувати природні ресурси у власність,
- порядок набуття права власності на природні ресурси, права та обов'язки власників природних ресурсів.

суб'єктивний

- сукупність правомочностей власника щодо володіння відповідними об'єктами навколишнього природного середовища;
- існують лише в межах правовідносин власності на природні ресурси, які виникають після набуття суб'єктом у власність конкретного природного об'єкту.

Власність на природні ресурси

економічна категорія

система суспільних економічних відносин щодо привласнення природних ресурсів

юридична категорія

результат закріплення правовими нормами економічних суспільних відносин щодо привласнення природних ресурсів

(тобто відносин володіння, користування та розпорядження цими ресурсами особами, які юридично визнані власниками відповідних ресурсів)

Форми власності на природні ресурси

В радянському праві виділялися два види власності — загальнонародна соціалістична власність та особиста власність громадян. У свою чергу соціалістична власність поділялася на три форми — державну (загальнонародну) власність; власність колгоспів, інших кооперативних організацій та їх об'єднань; власність громадських організацій.

До початку 1990-х років основу природоресурсного права становив інститут права виключної власності держави на природні ресурси.

Громадяни та юридичні особи — могли володіти природними об'єктами лише на праві природокористування, яке вважалося залежним від права виключної власності держави на природні ресурси.

З 13 березня 1992 р. В Україні було запроваджено Земельний кодекс.

Теоретичною основою здійснення земельної реформи стала концепція плюралізму форм власності на землю.

Основними постулатами цієї концепції є: 1) демонополізація земельної власності з позбавленням держави статусу виключного власника землі; 2) введення в земельне законодавство інституту права приватної власності на землю, перш за все сільськогосподарського призначення; 3) надання виробникові сільськогосподарської продукції прав власності на землю та інші засоби виробництва.

Світовий досвід свідчить, що економічна і юридична інфраструктура країн з ринковою економікою базується на двох формах власності: *публічній і приватній*.

Конституція України (28 червня 1996 р. ст. 14 і 142), а також земельне та лісове законодавство України встановлює дві форми земельної власності:

публічна (суспільна) - державна і комунальна власність, та **приватна власність** - власність фізичних і недержавних юридичних осіб.

Основне завдання

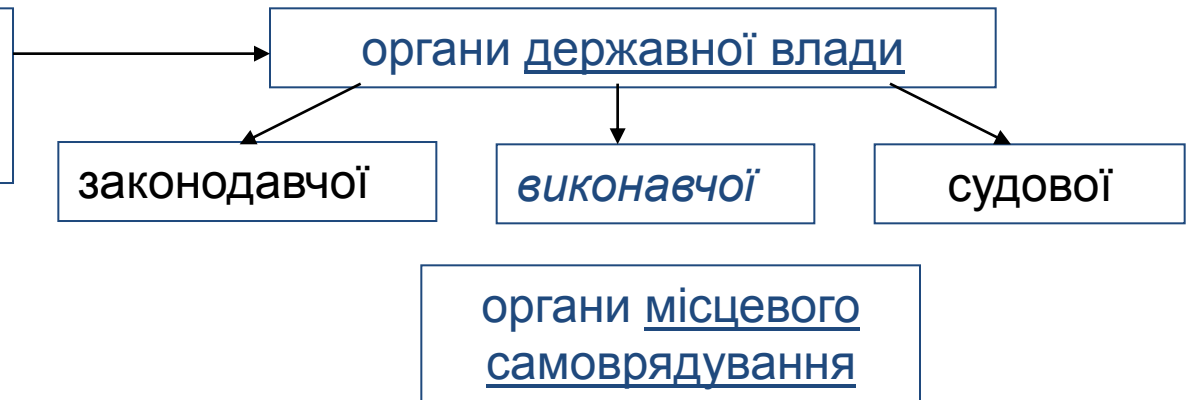
забезпечення та обслуговування екологічних та інших інтересів суспільства в цілому чи окремих його частин — територіальних громад

Основне завдання

забезпечення та обслуговування інтересів приватних осіб — громадян та недержавних (некомунальних) юридичних осіб.

Суб'єкти права власності на природні ресурси

I. Суб'єкти права державної власності

Право державної власності на землю згідно зі ст. 84 Земельного кодексу набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій відповідно до закону.

Кабінет Міністрів України розпоряджається земельними ділянками із земель державної власності шляхом надання їх у постійне користування та оренду у випадках, коли такі землі: 1) являють собою рілля чи багаторічні насадження та вилучаються із постійного користування для несільськогосподарських потреб; 2) вкриті лісами першої групи площею понад 10 гектарів і вилучаються для ін. потреб; 3) є земельними ділянками природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення та вилучаються для ін. потреб (ст. 149 ЗК України).

Землі державної власності, які не можуть передаватись у приватну власність

- землі атомної енергетики та космічної системи;
- землі під державними залізницями, об'єктами державної власності повітряного і трубопровідного транспорту;
- землі оборони;
- землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом;
- землі лісового фонду (крім земельних ділянок лісового фонду загальною площею до 5 га, якщо такі ділянки знаходяться у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств (ст. 56));
- землі водного фонду, крім замкнених природних водойм загальною площею до 3 га (ст. 59 Кодексу);
- земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук;
- земельні ділянки зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

II. Суб'єкти права комунальної власності

територіальні громади сіл, селищ та міст

сукупність жителів відповідного населеного пункту

Землі комунальної власності, які не підлягають приватизації (ст.83 ЗК України)

- землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо);
- землі під залізницями, автомобільними дорогами, об'єктами повітряного і трубопровідного транспорту;
- землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом;
- землі лісового фонду, крім випадків, визначених цим Кодексом;
- землі водного фонду, крім випадків, визначених цим Кодексом;
- земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

III. Суб'єкти права приватної власності

громадяни та юридичні особи

мають цивільну
дієздатність

мають цивільну
правоздатність

приватного права

здатність своїми діями
набувати для себе
цивільних прав і
самостійно їх здійснювати,
а також здатність своїми
діями створювати для себе
цивільні обов'язки,
самостійно їх виконувати
та нести відповідальність у
разі їх невиконання

Згідно ЦК України (ст. 25)
цивільна правоздатність
фізичної особи виникає у
момент її народження

Це ю.о. створені
громадянами та/або
юридичними особами
приватного права (не
публічного, що ств. розпорядчим
актом Президента, органу держ.
влади або місц. Самовряд.)

Успадкування
("пасивний власник")

власник земельної
ділянки на підставі
договору купівлі-продажу

громадяни України
(найбільш повний
обсяг)

за обсягом наданих
прав на землю

іноземні громадяни,
особи без
громадянства

усвідомлює значення своїх
дій та може керувати ними
- досягла 18 років
(повноліття) або вступила
в шлюб (ст. 34 ЦК України)

*земельні ділянки для житлового, дачного та гаражного
будівництва, а також землі промисловості, транспорту
зв'язку тощо*

Право природокористування

Поняття права природокористування та його принципи

об'єктивне значення

інститут екологічного права, що регулює суспільні відносини у сфері забезпечення ефективного раціонального використання природних ресурсів, об'єктів та умов

суб'єктивне значення

право конкретного суб'єкта (власнику або ін. особи) використовувати природні ресурси, об'єкти чи умови для задоволення певних потреб

- цільовий характер використання природних ресурсів;
- додержання екологічних і санітарно-гігієнічних вимог при використанні природних ресурсів;
- збалансованість економічних, соціальних і екологічних чинників у процесі природокор. ;
- екосистемний підхід до природи як до цілісного організму;
- непорушення прав та інтересів ін. власників;
- безплатність загального і платність спеціального природокор.

Принцип цільового характеру природокористування

Зміст полягає в обумовленій законодавством можливості використовувати природний об'єкт (його частину) лише за тим цільовим призначенням, для якого він переданий у власність чи наданий в користування і недопустимість за загальним правилом його використання за іншим цільовим призначенням.

поширюється не лише на природокористувачів, а й на власників природних ресурсів

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії :

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та ін. природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісогосподарського призначення;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та ін. призначення.

Принцип додержання екологічних і санітарно-гігієнічних вимог при використанні природних ресурсів

здійснення системи правових, організаційних, техніко-технологічних, економічних та інших заходів, спрямованих на охорону природи, її ресурсів та об'єктів, а також здоров'я людини у процесі природокористування

Обов'язкові екологічні вимоги:

- раціональне та економне використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій;
- здійснення заходів щодо запобігання псуванню (тобто спричиненню шкоди природним об'єктам), забрудненню (тобто несприятливим змінам складу і властивостей природних об'єктів та ресурсів у результаті надходження в них забруднюючих речовин), виснаженню (тобто кількісному вичерпанню) природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;
- здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів;
- застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку населення;
- збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні;
- виконання ін. екологічних вимог, встановлених законодавством України.

Принцип збалансованості економічних, соціальних і екологічних чинників (забезпечення сталого природокористування)

Концепція сталого розвитку

1987 р. доповідь Міжнародної комісії з навколишнього середовища й розвитку «Наше спільне майбутнє» на Генеральній асамблеї ООН

два ключових поняття:

- 1) потреба розвитку
- 2) обмеження розвитку.

Екологічні цілі суспільства розглядаються як узгоджені економічним цілям.

«Усе, що не є екологічно прийнятним, не має бути економічно вигідним» — один з основних постулатів цієї концепції.

Реалізація в Україні:

1) **Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р.** - схвалено Концепцію сталого розвитку населених пунктів як основу для розробки нормативно-правових актів, програм та проектів щодо регулювання планування і забудови, стимулювання інвестиційної діяльності, вдосконалення податкової політики, наповнення і раціонального використання місцевих бюджетів для забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів.

2) **Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 634** - Комплексна програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки

Принцип екосистемного підходу до природи як цілісного організму, неспричинення в процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим

основоположне значення як для права природокористування, так і екологічного права в цілому

усвідомлення взаємозв'язку природних процесів і явищ, їх впливу на загальний стан екосистем

- Розвиток інституту екологічної експертизи, в результаті якої комплексній оцінці і прогнозуванню піддається запланована господарська та інша діяльність з точки зору її можливого впливу не на якийсь окремо взятий природний ресурс, а на навколишнє природне середовище в цілому;

- Вдосконалення критеріїв якості навколишнього природного середовища, поступовий перехід від диференційованих критеріїв якості (ГДК забруднюючих речовин в елементах природного середовища/ГДР фізичних впливів на нього) до комплексних критеріїв, певних індексів якості середовища;

- Зосередження управлінських, у тому числі контрольних, функцій у сфері природокористування в межах єдиного органу - Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

Принцип **непорушності** в процесі природокористування **прав та інтересів інших власників і користувачів природних ресурсів**

Найбільш послідовно реалізується в:

- земельному (статті 91, 96, 103-109 ЗК України),
- водному (п. 5 ст. 44 ВК України),
- лісовому (п. 8 ч. 2 ст. 19, п. 6 ч. 2 ст. 20, п. 4 ч. 2 ст. 21, ст. 23 ЛК України) законодавстві,
- законодавстві про тваринний світ (ст. 20 Закону України «Про тваринний світ»).

Землевласники та землекористувачі також зобов'язуються співпрацювати при вчиненні дій, спрямованих на забезпечення прав на землю кожного з них та використання цих ділянок із запровадженням і дотриманням прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та охорони земель (*обмін земельних ділянок, раціональна організація територій, дотримання сівозмін, встановлення, зберігання межових знаків тощо*).

загальний принцип цивільно-правових відносин у правовій державі

власники та користувачі земельних ділянок повинні обирати такі способи використання земельних ділянок відповідно до їх цільового призначення, при яких власникам, землекористувачам сусідніх земельних ділянок завдається найменше незручностей (*затінення, задимлення, неприємні запахи, шумове забруднення тощо*)

Принцип безоплатності загального і платності спеціального використання природних ресурсів

(закріплений п. “в” ст. 3 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»)

Всі форми **загального** природокористування, метою яких є задоволення життєво необхідних потреб людей

Всі види **спеціального** природокористування, що здійснюється в господарських цілях для отримання прибутку

Законодавство України встановлює:

- **плату за землю** у вигл. **земельного податку** та **орендної плати** (З-н Укр. «Про плату за землю»);
- **плату за воду** у вигл. плати за **спеціальне водокористування**, користування **водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту** (гл. 7 ВК України, постанова Каб. Мін. України від 18.05.99 р. № 836 «Про затвердження нормативів збору за спеціальне водокористування», з наступними змінами);
- **збір за спец. використання об'єктів тваринного світу** (мисливство; рибальство, ін.; використання об'єктів тв. світу в наукових, культурно-освітніх цілях у разі їх вилучення з природного середовища з метою отрим. прибутку) (ст. 18 З-ну України «Про тв. світ»);
- **збір за спец. використання лісових ресурсів** (ст. 77 ЛК України);
- **плату за користування надрами** у вигляді платежів за користування надрами, відрахувань за геологорозв. роботи, виконані за рахунок держбюджету, збору за видачу спец. дозволів (ліцензій), акцизного збору (статті 28—29 Кодексу України про надра);
- **збір за спец. використання природних рослинних ресурсів** (ст. 12-13 Закону «Про росл. світ»).

Види права природокористування

Відповідно до норм екологічного законодавства розрізняють різні класифікаційні ознаки

за типом природного об'єкта

- право землекористування;
- право водокористування;
- право надрокористування;
- право лісокористування;
- право користування об'єктами тваринного світу;
- право користування об'єктами рослинного світу (нелісовою рослинністю);
- право користування територіями та об'єктами природно-заповідного фонду.

за поширеністю і правовими підставами виникнення

право загального природокорист.

право спец. природокорист.

За строками

право постійного природокор.

право тимчас. природокор.

За способами виникнення

первинне

вторинне

За ознакою можливості доступу до відповідного природного об'єкта інших користувачів

відокремлене природокорист.

невідокремлене природокорист.

Право загального і право спеціального природокористування

(Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 38))

гарантується всім громадянам для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами, надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

є загальнодоступним, тобто гарантується всім фізичним особам, як громадянам України так і всім особам, які перебувають на її території, без вікових обмежень.

Загальне водокористування
(ст. 47 ВК України)

купання, плавання на човнах, любительське та спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водойм без застосування споруд і технічних пристроїв і з криниць

Загальне лісокористування
(ст. 66 ЛК України)

вільне перебування, безоплатне без видачі спец. дозволу збирання для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо

**Загальне використання
об'єктів тваринного світу**

- любительське та спортивне рибальство у водних об'єктах загального користування (в межах встановлених обсягів);
- використання корисних властивостей життєдіяльності тварин — природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо;
- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом.

**Загальне використання
об'єктів рослинного світу**

- збирання лікарської і технічної сировини, квітів, ягід, плодів, грибів та інші харчових продуктів для задоволення власних потреб, а також використання цих ресурсів в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях.

Обмеження права загального природокористування

(стосуються умов загального природокористування, їх строків чи територіальних меж)

обмеження права загального
водокористування

з метою охорони життя і здоров'я
громадян та навколишнього
природного середовища

обмеження права загального
лісокористування

на водних об'єктах, переданих в
оренду

обмеження права загального
використання об'єктів
тваринного світу

за способами природокористувань

за видами (напр., заборона випасання
худоби, полювання, рибальства тощо)

обмеження права загальне
використання рослинних
ресурсів

за строками (в певний період року, в період
гніздування птахів, у нічний час тощо)

забороняється вилучення об'єктів тв. св.
з природн. серед.

забороняється знищення тв.,
руйнування їхнього житла та інших
споруд (*нір, хаток, лігв, гнізд,*
мурашників, бобрових загат тощо).

збирання дикорослих рослин, віднесених до
переліку наркотиковмісних, їх плодів,
насіння, післяжнивних залишків, відходів
сировини тощо; торгівля лікарськими і
декоративними видами рослин та їх
частинами (корені, стебла, плоди тощо),
зібраними в порядку заг. використання
природних рослинних ресурсів.

Право спеціального використання природних ресурсів

(спеціальний суб'єкт)

надається громадянам, підприємствам, установам і організаціям шляхом надання у володіння, користування або оренду природних ресурсів на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, на пільгових умовах (ч. 3 ст. 38 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Правова підстава - спеціальний дозвіл на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів, що видається компетентним державним органом (органами Мінприроди, Держгірпромнагля-ду, Укрдержрибгоспу, Держкомлісгоспу та ін.), органами місцевого самоврядування (щодо природних ресурсів місцевого значення) або власником (користувачем) природного ресурсу (зокрема, користувачами мисливських угідь)

Форма дозволу - ліцензія, відстрільна картка (на право полювання), лісорубний квиток, ордер або лісовий квиток (на право лісокористування), інші види дозволів.

Супроводжується встановленням територіальних меж використання певного природного ресурсу (об'єкта) чи його частини

Порівняльна характеристика ознак загального і спеціального
природокористування

Ознака	Право <u>загального</u> природокористування	Право <u>спеціального</u> природокористування
суб'єкт		
мета		
платність		
правові підстави виникнення права		
закріплення територіальних меж природокористування		
використання технічних пристроїв чи споруд у процесі природокористування		

Дякую за увагу!